

LEZINGENCYCLUS 'DE WIJZEN IN HET OOSTEN'
VERSLAG LEZING MAARTEN HAIJER
29 oktober 2013

In de cyclus van de Wijzen in het Oosten is Maarten Hajer de 3e directeur van het Planbureau. In dit geval het Planbureau voor de Leefomgeving.

Hajer begint zijn lezing met beelden van China. Onze toekomst ligt in China, maar in zekere zin ook het verleden. Expats hebben moeite om het management te overtuigen naar China te gaan, grotendeels door het luchtvervuilingsprobleem daar. China is het land van de smartphone, het icoon van de toekomstige schone, technologische wereld. Eigenlijk misplaatst in de smogwereld die andere foto's van China laten zien. Maar het is net als ons eigen verleden (Rijnmond), toen heette het alleen nog milieuhygiëne. Er werd destijds een koppeling gemaakt tussen gezondheidszorg en milieuzorg. Er werden woningen gebouwd, iedereen had recht op een eengezinswoning. Maar soms werd er op verontreinigde grond gebouwd, waar bijvoorbeeld chemisch afval was gedumpt. De problemen werden maar ten dele opgelost, ze werden vooral afgedekt. De problemen met bodem, water, lucht en geluid waren de compartimenten van het milieubeleid.

Hajer vindt het jammer dat de successen die alle ambtenaren en politici hebben bewerkstelligd, maar weinig worden gevierd. Maar er is juist een ontkoppeling gerealiseerd; de economische groei stijgt, maar de milieudruk daalt. In termen van consumptie en landgebruik verbruiken we 4x onze planeet; dit moet radicaal worden teruggebracht. Het is de uitdaging van de 21e eeuw om schone technologie te realiseren, dat is de opdracht van onze generaties. In Nederland zijn we buitengewoon goed in het recyclen van bouwafval; dit is een internationale benchmark. Maar we doen het minder goed op het gebied van klimaat, met uitzondering van verzuring en bemesting. Doordat we meer hebben nagedacht over integraal natuurbeleid, zijn er zeker successen in natuurbeleid te benoemen. Dat van de wolf bleek niet waar te zijn, maar het feit dat we nieuwsitems hebben over overreden otters, laat zien dat ze weer aanwezig zijn in het Nederlandse landschap en daar kunnen leven. Dat was het doel van de EHS (ecologische hoofdstructuur in de jaren '80). We zouden vertrouwen moeten kunnen putten uit de realisatie van het verleden om toekomstige uitdagingen aan te durven gaan. Hierin liggen de kansen van Nederland.

Aan de hand van lottoballetjes laat Hajer zien wat de mondiale wereldproblemen zijn. Er is een temperatuurdoelstelling van (2) graden, een acceptabele grens van klimaatverwarming. De wereldbevolking telt (9) miljard mensen. Daarvan bevinden zich (5) miljard mensen in de middenklassen. Dit is een cruciaal getal, omdat dit het meest belastend is. Doordat mensen hun levensstijl aanpassen, door bijvoorbeeld meer vlees te eten en meer te reizen is er sprake van extra belasting. Hiervan is sprake in 20(50).

In 'de Energieke samenleving', een rapport van het PBL, wordt Martin Luther King aangehaald. Hij had geen nachtmerrie, want dan had hij de mensen nooit kunnen mobiliseren. Een mobiliserende werking is te halen uit een positief verhaal (wetenschappelijk onderbouwd). Bijvoorbeeld mogelijkheden voor mensen hun kinderen, familie en dierbaren om zich te kunnen ontwikkelen. We moeten een positief verhaal of visie ontwikkelen voor Nederland, Europa, de wereld of Overijssel, een stad of dorp ontwikkelen. Daarbij is effectieve planning succesvol als je een overtuigend verhaal over de toekomst weet te vertellen. De bekende bestuurlijke drukte was niet een volle agenda, maar het vergaderen zonder te weten waarvoor. 'Planning is persuasive storytelling about the future'.

Wat betreft de transitie van fossiele naar schone economie laat Hajer een afbeelding zien van de koeltorens van een energiecentrale. Het is een klassiek beeld, maar het is eigenlijk

gek bedacht dat er betonnen bouwsels zijn bedacht om het water te koelen. Waarom heeft men niet eerder bedacht dat dit water juist ingezet kon worden voor andere doeleinden? Misschien is het een idee voor onze generatie en de brede wereldsamenleving; een dienst leveren die anderen niet kunnen leveren. Het is uitermate efficiënt en intelligent om energie voor jezelf te benutten en niet weg te laten vloeien. En het is schone energie. Wij kunnen daar aan bijdragen en liggen daarin voor op China.

We moeten de wissels omzetten naar schoon produceren en consumeren. En misschien is die wissel al wel omgezet, maar haakt deze nog. Oplossingen zijn een fors hogere CO₂-prijs en het afschaffen van milieuschadelijke subsidies. Een gasbedrijf kan zeggen dat iedereen gas krijgt in plaats van olie, wat positief is wat betreft de emissie van CO₂, maar het is gigantisch duur. En daarnaast is het subsidie-instrument tegenstrijdig, omdat het mensen iets laat doen waar ze van nature niet toe geneigd zijn, wat milieuschadelijk gedrag tot gevolg heeft. Als je wilt dat de economie schoon gaat functioneren, moet er aan de voorkant wat veranderen. Ook de politiek is hierin veranderd. GroenLinks zegt het bijvoorbeeld niet mee. Maar de nieuwe president van de Wereldbank zegt het wel; milieu wordt steeds meer een onderdeel van economie.

Het is van belang het vizier te richten op doelen voor de lange termijn. De bijstook op biomassa draagt niet bij aan innovatie op de lange termijn. Om het groene doel te halen, worden er in ruil voor subsidie houtsnippers bijgegooid. Daardoor is er teveel vraag naar biomassa wat als gevolg heeft dat er jonge bomen worden gekapt om pallets van te maken. Een boom neemt CO₂ op, dus hoe ouder een boom, hoe meer CO₂. Door het kappen van jonge bomen valt de CO₂-opname weg, waardoor het beleid een negatief effect heeft. Dan kunnen er nog beter kolen verstuikt worden. In de huidige transitiefase met beleid uitgesorteerd worden en dingen worden veranderd. Eigenlijk is de innovatie belangrijker dan het 2020-doel. Het gaat om het verzinnen van technologieën en die het mogelijk maken schoon te produceren en consumeren.

De positie van Nederland ten opzichte van andere landen is divers. Wat betreft fosforoverschot in de bodem is Nederland hekkensluiter. Hager denkt wel dat dit in Nederland nog op gang komt, door de rol van de waterschappen en de boeren. En als we de technieken eenmaal onder de knie hebben, is het een goed exportproduct. Ook wat betreft de kwaliteit van oppervlaktewater is Nederland hekkensluiter, in die context dat er wel in gezwommen kan worden. Bij de stedelijke blootstelling aan fijnstof zitten we ergens in het midden. In Nederland wonen veel mensen dicht bij elkaar en hebben we ongelooflijk veel dieren. Als er trouwens zou worden gekeken hoe efficiënt er wordt omgegaan met effecten, zou Nederland wel bovenaan staan.

Nederland is wel innovatief, maar onze innovaties zijn niet erg groen. In de groene innovatie-index onder OESO-landen staat Nederland net onder het gemiddelde wat betreft het aandeel groene patenten in alle patenten. Denemarken, Japan, Noorwegen en Duitsland staan bovenaan. Dit is een zorg in Den Haag en er wordt binnen de topsectoren uitgezocht hoe dit binnen het beleid zit. Als er wordt gekeken naar de uitgaven aan research and development (R&D) besteedt de Nederlandse overheid steeds minder. Als we willen dat bedrijven het goed doen, kan het zijn dat de overheid een rol inneemt omtrent onderzoek.

Zowel vergroenen en verdienen in een aantal punten is het toekomstverhaal van Nederland. De wetenschap zegt al heel lang dat het 5 voor 12 is, maar het blijkt dat sociologie werkt. Iedereen is namelijk gevoelig voor andere feiten. Vanuit joint fact finding wordt gekeken welke feiten in een bepaald verhaal een aansprekende toekomstvisie bevatten voor diverse doelgroepen. Daarom moeten nieuwe coalities van belangen en betrokkenen gevormd worden. Het belangrijkste is de bebouwde omgeving met daaromheen het milieu, lagere woonlasten en werk. Er moet meervoudig worden gekeken. Het gaat niet alleen om

energiezuinige woningen, die kosten geld. Corporaties moeten zich wel zorgen maken voor huurders, die steeds meer betalen voor huur en energie. Veel mensen zullen wel worden aangesproken door lagere woonlasten en niet door minder belasting van het milieu. Voor zo iemand moet worden gesproken over een energierekeningnulwoning in plaats van een klimaatneutrale woning. Er is een onmiddellijke noodzaak in de bouw voor werk. Bij bijvoorbeeld een nieuwe gebiedsontwikkeling duurt het nog jaren voordat het komt tot bouwvolume, daarom ligt er een kans voor het herinstalleren van woningen op korte termijn. Dit levert 10.000 tot 15.000 banen per jaar op. Wat van essentieel belang is, is dat de bouwsector zich meer richt op innovatie en export. Als men er in slaagt installatie en aannemerschap opnieuw uit te vinden, dan is dat een grote kans voor Nederland om dit product (klimaatneutrale, energiezuinige woningen) naar het buitenland te verkopen.

Het lijkt een grote stap als je ziet waar we vandaan komen, maar we staan nog maar aan het begin als je ziet waar we naartoe willen. Er zijn afspraken gemaakt tot 2020, maar daarna is er nog veel meer te doen. En niet alleen de politiek, dit moeten we samen doen. Nogmaals; vorm nieuw coalities van belangen en betrokkenen, zoals de Wereldbank zich uit een andere hoek inzet tegen deze onacceptabele toekomst. Er moet ook sprake zijn van gedragsverandering van consumenten. Wij hebben niet altijd inzicht in wat er toe doet. Volgens Winsemius moeten we eerst de grote krokodillen uit het water houden. Een voorbeeld is de CO₂-uitstoot bij reizen. Als 1 persoon 1 keer niet naar New York vliegt, scheelt dat net zoveel als wanneer deze persoon elke dag niet 35 kilometer met zijn auto rijdt. Zo kun je bijvoorbeeld tegenwoordig conferenties goed op afstand volgen en aan deelnemen. Dit scheelt het aantal personen dat besluit de reis niet te maken aan CO₂-uitstoot.

Nederland zou een resource strategy moeten ontwikkelen. Wat China doet, is bepalend voor de toekomst van Nederland. De containers die in Hoek van Holland aankomen met nieuwe producten, gaan terug met oude mobieltjes. In China kunnen nieuwe steden niet meer gebouwd worden met het staal uit de grond, waardoor ze ijzer uit andere delen van de wereld zijn gaan importeren. Nederland is een van de meest openen economieën, maar zal er als laatste achterkomen dat er nagedacht had moeten worden over grondstoffen. Bedrijven als Unilever en Akzo weten dat al. De prijzen van grondstoffen gaan omhoog, maar waar halen we grondstoffen vandaan op een eerlijke manier?

Kan de overheid dit alleen? Nee, want de overheid wordt steeds kleiner. Bedrijven moeten aansprakelijk en verantwoordelijk gemaakt worden. We moeten het steeds meer met de samenleving doen. Wanneer er sprake is van een nieuw proces, moeten bedrijven zelf uit kunnen spreken dat er geen sprake is van vervuiling en dit kunnen onderbouwen. Er zullen dus steeds vaker MER-rapportages op processen komen. De politiek doet wel of ze de wereld veranderen, maar de politiek speelt vaak in op issues door de druk van buiten. Dus bedrijven moeten op hun verantwoordelijkheid worden gewezen. Een voorbeeld is green accounting. Dit kan een groot effect hebben en het kost de overheid weinig geld. Het gaat er dan niet alleen om euro's te controleren, maar ook het bijhouden van de input, output, grondstoffen, gebruik en uitstoot. Dit zou verplicht gesteld moeten worden voor bedrijven en instituten. Het verplicht stellen alleen al leidt tot het kritischer worden op cijfers. Nu is men vaak niet bewust van het energieverbruik en de grondstoffen. We zijn een energieke samenleving. Als data publiek beschikbaar is, worden er kritische vragen gesteld en wordt de druk opgevoerd. Wel moet er dan stevig ingezet worden op handhaving en toezicht. Het is goed om te kijken of het geld ook daadwerkelijk terecht komt waar je het voor ogen had. Een nieuwe, kleine overheid zou daarin juist moeten investeren.

Het Planbureau voor de Leefomgeving reikt bouwstenen aan vanuit een statistische achtergrond. Zonder een verhaal zijn feiten sprakeloos. De interactie in Nederland gaat

enorm goed en de druk vanuit bedrijven, maatschappelijke organisaties en lagere overheden groeit.

Hajer sluit af met een beeld naar aanleiding van een bezoek aan IJsland. Op de achtergrond is een geothermische elektriciteitscentrale te zien, waar een toeristisch product van is gemaakt, een soort resort waar in zwavel gezwommen kan worden. IJsland heeft bijna onbeperkte energie uit de natuur. Omdat iedereen dat deed, haalde IJsland in de jaren '70 meer dan 90% fossiele energie uit het buitenland. In eerste instantie lukte het niet om dit om te zetten, maar IJsland heeft gezegd toe te willen naar hernieuwbare energie en heeft daar een revolving fund voor ingesteld. Als er mis werd geslagen hoefde er niet te worden terugbetaald. Nu kan IJsland 93% van haar inwoners gratis van energie voorzien. Dit is een voorbeeld van transitie door het succesvol veranderen van de spelregels.

Transitie vraagt om nieuwe spelregels, dus de wissels om.